

Kaplin jajčar (*Aphaobius kaplai*) – nov slovenski endemit

Izvleček

Jamski mrharčki (Leptodirini) so zanimiva skupina brezokih hroščev. Med njimi je daleč najbolj številčen in vrstno bogat rod jajčarjev (Aphaobius). Kaplin jajčar (Aphaobius kaplai) je pred kratkim opisana nova vrsta tega rodu. Je endemit (posebnost) Jelovice, Bohinjskih gora in Mežaklje, na Škofjeloškem je bil najden na Soriški planini, Ratitovcu in Dražgoški gori. Vrsta poseljuje sisteme špranj in razpok v dobro pretrtih apnenčnih skalah, na nadmorskih višinah med 500 in 1700 m; od tod prihaja v jame in opuščene rudarske rove.

Abstract

Aphaobius kaplai – a new Slovene endemic beetle

Leptodirini are an interesting group of blind beetles and Aphaobius is the most numerous and species rich genus of them in Slovenia. Aphaobius kaplai is a recently described new species of this genus. It is an endemic beetle of Jelovica, the Bohinj Mountains and Mežakla. In the Škofja Loka region it has been found on Soriška planina, Ratitovec and Dražgoška gora. The species occupies the system of crevices and cracks in well-crushed limestone rocks at an altitude between 500 and 1700 m. From there it has entered some caves and abandoned mine tunnels.

Uvod

V družini hroščev mrharčkov (*Leiodidae*) je zelo zanimiva skupina t. i. jamskih mrharčkov (*Leptodirini*). K njim uvrščamo znamenitega brezokega hrošča drobnovratnika (*Leptodirus hochenwarti*), prvega opisanega jamskega hrošča, ki živi v našem dinarskem svetu. Tu je pestrost vrst jamskih mrharčkov največja in samo tu najdemo drobnovratniku podobne gracilne oblike z izjemno podaljšanimi nogami, tipalkami in napihnjjenimi zadki. Po številu znanih vrst in podvrst pa dinarskemu svetu sledita naše Alpe in predalpski svet, le da so tu podzemeljski mrharčki bolj kroglaste ali eliptične oblike in s krajšimi okončinami. To da slutiti,

da te vrste ne živijo izključno v jamah, pač pa predvsem v sistemih špranj in razpok v dobro pretrti apnenčni skali naših gora. So brezoke, pretežno hladnoljubne živali, pogoste zlasti v jamah ledenicah, z večnim snegom in ledom. Visoko v gorah nad drevesno mejo jih najdemo kar pod kamni, v bližini snežišč.

V alpskem prostoru so jamski mrharčki razširjeni pretežno na južni strani Alp, medtem ko se zaradi ponavljajočih poledenitev na severni strani Alp niso ohranili. Danes govorimo o skupni favni jamskih mrharčkov jugozahodnih apneniških Alp, kamor štejemo naše Julijske in Kamniško-Savinjske Alpe, Karavanke in obmejna območja v Italiji (Karnijske Alpe, Benečija) ter Avstriji (Obir, Karavanke), pri čemer je daleč največ vrst v Sloveniji. Alpske vrste pa preko našega predalp-skega hribovja (Idrijsko in Škofjeloško hribovje) segajo vse do Trnovskega gozda in Nanosa, izjemoma celo na Kras in po dolini Save vse do Krškega.

Med prvimi opisanimi jamskimi hrošči je bil Schmidtov ploskonožec (*Oryotus schmidtii schmidtii*). Opisan je bil leta 1856, po primerkih iz Volčje jame na Nanosu. Nanos je sicer znano stičišče alpskih in dinarskih vrst tudi pri drugih skupinah živali in rastlin. Iz rodu ploskonožcev (*Oryotus*) je danes znanih osem vrst, ki so razširjene od italijanske gore Belluno na zahodu do naše Raduhe na vzhodu. Vsekakor velja omeniti raduškega ploskonožca (*Oryotus raduhensis*), ki je največja vrsta tega rodu, in najbolj razširjenega Micklitzijevega ploskonožca (*Oryotus micklitzii*), ki poseljuje Julijske Alpe.

Ploskonožcem so podobni hrošči, ki nosijo rodovno ime po našem najime-nitnejšem raziskovalcu jamskih hroščev Egonu Pretnerju. Rod pretnerija (*Pretneria*) pogosto živi skupaj s ploskonožci. Do danes so opisane štiri vrste in ena podvrsta. Ploskonoga pretnerija (*Pretneria larirarsis*) živi v jamah od Trnovskega gozda do Jelovice. S Soriške planine je bila opisana soriška pretnerija (*Pretneria soriscensis*). V pogorju Triglava, visoko nad drevesno mejo, najdemo Metkino pretnerijo (*Pretneria metkae*), pod vrhom Prisojnika in Razorja Mirino pretnerijo (*Pretneria metkae mirae*), na zahodni strani Soče pa domuje Saulijeva pretnerija (*Pretneria saulii*).

Med rodovi jamskih mrharčkov je daleč najbolj razširjen rod jajčarjev (*Aphaobius*) z do nedavnega opisanimi tremi vrstami in številnimi podvrstami. Ljubljanski jajčar (*Aphaobius muellerianus*) je znan samo iz jam na obrobju Ljubljanske kotline, Heydenov jajčar (*Aphaobius heydeni*) pa je endemit (poseb-nost) jam v okolici Škofje Loke. V jamah velikega dela Slovenije, pa tudi pod globo-ko zakopanimi kamni v gozdni prsti, živi Millerjev jajčar (*Aphaobius milleri*). Pri njem so bile v preteklosti opisane številne podvrste. Kljub domnevam, da gre ver-jetno za različne vrste, je revizija rodu *Aphaobius*, zaradi velike morfološke podob-nosti osebkov, do nedavnega predstavljala pretrd oreh za poznavalce tega rodu.

Jajčarjem je podoben rod jajčarčkov (*Aphobiella*), ki so manjši in bolj podol-govati ter so posebnost Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp. Do danes so bile opisane tri vrste (*Aphobiella tisnicensis*, *Aphobiella budnar-lipoglavseki* in *Aphobiella mlejneki*).

Izključno v domžalskih, zasavskih in posavskih jamah živi rod jamskih mrharčkov posavčkov (*Ceuthmonocharis*), s petimi do sedaj poznanimi vrstami (*Ceuthmonocharis freyeri*, *Ceuthmonocharis netolytzkyi*, *Ceuthmonocharis pusillus*, *Ceuthmonocharis robici* in *Ceuthmonocharis matjasici*).

Naslednji trije rodovi iz skupine jamskih mrharčkov pa niso prave jamske živali, saj živijo v prsti in pod kamni. Temu primerno so ti hroščki tudi širše razširjeni. Takšna je le 1,3 mm velika Hoffmanova krogličarka (*Sphaerobathyscia hoffmanni*). Najdemo jo od Zasavskih gora, preko Julijskih Alp, Pokljuke, Jelovice in Trnovskega gozda ter Cerkljanskega hribovja do matičnega Krasa. Podobno, vendar veliko bolj razširjeni, sta gorska kapljarka (*Bathyscia montana*) in gozdna kapljarka (*Bathysciola silvestris*). Zadnja ima edina med našimi jamskimi mrharčki še ohranjene sledi oči, vse druge vrste so povsem brezoke.

Leta 2010 je bila končana težko pričakovana revizija rodu *Aphaobius*, ki jo je opravil tržaški biospeleolog Marco Bognolo. Z njo je bila razrešena že prej omenjena taksonomska problematika Millerjevega jajčarja (*Aphaobius milleri*). Izkazalo se je, da ne gre za eno samo vrsto s številnimi podvrstami, pač pa kar za 17 različnih vrst. O dveh novih endemičnih vrstah jajčarjev, Koflerjevem in Miričinem jajčarju, sem že poročal v 8. številki Železnih niti in 58. številki Loških razgledov. O Kaplinem jajčarju (*Aphaobius kaplai*) bom pisal v nadaljevanju prispevka.

PREGLED NAJDB NOVE VRSTE NA ŠKOFJELOŠKEM

Kaplin jajčar (*Aphaobius kaplai*) poseljuje Bohinjske gore, Jelovico in Mežakljo. Življenjski areal vrste tako sega tudi v severni del škofjeloškega ozemlja. Doslej sem jo ulovil v nekaterih jamah in opuščениh rudarskih rovih na Soriški planini, Ratitovcu in Dražgoški gori.

I. Jame in brezna na Soriški planini:

Spodmol na Brezovcu (kat. št.: 4462)

Ulov: september 1989: 1 osebek; 28. 6.–20. 7. 1997: 1 osebek. Najditelj obeh B. Kofler.

Jama Navihana malina (kat. št.: 9663)

Ulov: 1. 9. 2010–25. 5. 2011: 1 osebek; 25. 5.–6. 9. 2011: 3 osebk. Najditelj vseh B. Kofler.

Jama Ocvirk (brez kat. št.)

Ulov: 25. 7.–6. 9. 2011: 1 osebek. Najditelj B. Kofler.

Nove vrste na Soriški planini nisem našel v naslednjih jamah in brezni: Jami N 1 pod Dravhom (brez kat. št.), Jami N 2 pod Dravhom (brez kat. št.), Breznu v Požleku (kat. št. 4464), Jami v Fonžlohtu (kat. št. 4477) in v Jami v Bihki (kat. št. 4463).

2. Jame, brezna in rudarski rovi na Ratitovcu:

Štoln na Altemavru (brez kat. št.)

Ulov: 2. 5. 1993: 2 osebk; julij 1993: 1 osebek; 23. 7. 1994: 4 osebk; maj-junij 1996: 7 osebk; oktober 1996-maj 1997: 2 osebk; 18. 5.-11. 7. 1997: 1 osebek; julij-september 1997: 3 osebk; 28. 9. 1997-16. 5. 1998: 1 osebek; 16. 5.-18. 9. 1998: 3 osebk; 10. 9. 1998-12. 6. 1999: 5 osebk; 12. 6.-22. 8. 1999: 4 osebk; 27. 5.-11. 8. 2000: 6 osebk; 26. 5.-15. 9. 2001: 1 osebek; 24. 7. 2004-21. 5. 2005: 5 osebk; 21. 5.-25. 8. 2005: 5 osebk; 25. 8. 2005-9. 7. 2006: 1 osebek. Najditelj vseh B. Kofler.

Jama Kosmatula (kat. št. 7053)

Ulov: 18. 5.-28. 9. 1997: 2 osebk; 28. 9. 1997-16. 5. 1998: 2 osebk; 16. 5.-18. 9. 1998: 2 osebk. Najditelj vseh B. Kofler.

Nove vrste na Ratitovcu nisem našel v naslednjih jamah in brezni: Snežnem breznu na Pečani (kat. št. 596), Jami s tremi vhodi ali Jami 2 pod Pečano (kat. št. 591), Jami 1 pod Pečano (brez kat. št.), Jami Kela (brez kat. št.) in Klomskem breznu (kat. št. 7401).

3. Jame in rudarski rovi na Dražgoški gori:

Jama Konasnica (kat. št. 1241)

Ulov: 7. 8.-16. 10. 1999: 1 osebek; 16. 10. 1999-5. 2. 2000: 2 osebk; 20. 5.-1. 8. 2000: 27 osebk; 16. 3.-8. 9. 2001: 12 osebk. Najditelj vseh B. Kofler.

Cok (kat. št. 1242)

Ulov: 17. 7. 2004-9. 7. 2005: 4 osebk. Najditelj B. Kofler.

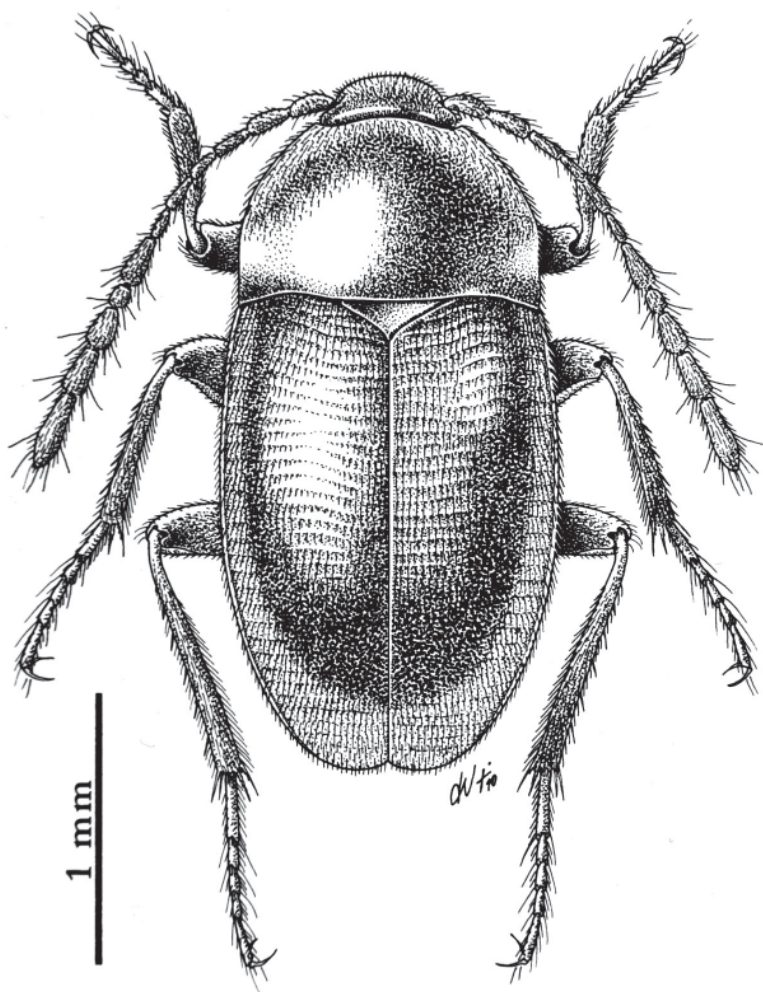
Razprava

Kaplin jajčar je slepa, po velikosti ena od manjših vrst rodu *Aphaobius* in je že deloma depigmentirana. Je rdečerrjave barve in po vsem telesu porasla z gostimi, dolgimi dlakami. Ima podolgovato, jajčasto razpotegnjeno telo, z izrazito dolgimi ter tankimi nogami in tipalnicami. Tako kot ostale vrste tega rodu je popolnoma brezoka. Hrani se z mrhovino. V jamah jo najdemo zlasti ob netopirjevih iztrebkih.

Vrsta poseljuje sisteme špranj in razpok v dodobra pretrtih apnenčnih skalah, na nadmorskih višinah med 500 in 1700 m. Od tod prihaja v jame in opuščene rudarske rove. Pogostejša je v toplejših delih jam, čeprav jo v manjšem številu srečujemo tudi v mrzlih jamah, skupaj s hladnoljubnima soriško pretnerijo (*Pretneria soriscensis*) in Micklitzijevim ploskonožcem (*Oryotus micklitzii*). Nikoli še ni bila najdena zunaj jam.

Širša okolica Škofje Loke je prava vroča točka biodiverzitete rodu jajčarjev

(*Aphaobius*), saj v 15 kilometrskem krogu okrog Škofje Loke najdemo kar 11, od skupno 19-ih vrst tega rodu: *Aphaobius ljubnicensis*, *Aphaobius kofleri*, *Aphaobius kaplai*, *Aphaobius miricae*, *Aphaobius heydeni*, *Aphaobius alphonsi*, *Aphaobius fortesculptus*, *Aphaobius muellerianus*, *Aphaobius robustus*, *Aphaobius angusticollis* in *Aphaobius milleri*. Z odkritjem kar treh za biološko znanost novih vrst v okolici Škofje Loke se to védenje v nas samo še utrjuje. Medtem ko gre pri prvih dveh novih vrstah za prave lokalne endemite (Koflerjev jajčar je znan le iz okolice Železnikov, Miričin jajčar pa le s Križne gore), si Kaplinega jajčarja delimo z ostalimi Slovenci, saj poseljuje Jelovico, Mežakljo in Bohinjske gore, na Škofjeloškem pa je bila ulovljena na Soriški planini, Ratitovcu in Dražgoški gori.

Aphaobius kaplai, naravna velikost 2,71–3,05 mm. (iz: Bognolo & Vailati, 2010)

Nedvomno imamo opravka z dragoceno naravno dediščino, ki jo moramo s skrbnim varovanjem okolja ohraniti za nas in prihodnje rodove.

LITERATURA:

- Bognolo, Marco; Vailati, Dante: Revision of the genus *Aphaobius* Abeille de Perrin, 1878 (*Coleoptera, Cholevidae, Leptodirinae*). V: *Scopolia* 68/2010, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, str. 1–75.
- Kataster jam. Ljubljana : Jamarska zveza Slovenije, 2011.
- Kofler, Bojan: Koflerjev jajčar (*Aphaobius kofleri*), novoopisana vrsta slepega hrošča iz okolice Železnikov. V: *Železne niti* 8, Železniki : Muzejsko društvo, 2011, str. 393–396.
- Kofler, Bojan: Slugovo brezno na Puštalu in Miričin jajčar (*Aphaobius miricae*). V: *Loški razgledi* 58, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011, str. 129–134.
- Pretner, Egon: Catalogus faunae Jugoslaviae III/6 (*Coleoptera, Fam. Catopidae, Subfam. Bathysciinae*). Ljubljana 1968.
- Trilar, Tomi; Vrezec, Alj; Kapla, Andrej; Polak, Slavko: Hrošči v alpskem svetu. V: *Alpe (Narava Slovenije)*, Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, 2004, str. 102–108.

Zusammenfassung

Aphaobius kaplai – ein neuer Endemit aus Slowenien

In der Käferfamilie Leiodidae sind sogenannte Leptodirini eine interessante und artenreiche Gruppe. Die in unserer dinarischen Welt lebenden Arten sind durch ihre grazilen Formen mit extrem verlängerten Beinen, Fühlern und den aufgeblasenen Hinterleib ausgezeichnet. In unseren Alpen und in dem Voralpenland besiedelte Arten haben aber weniger grazile runde oder ovale Form mit kürzeren Extremitäten. Die beiden sind augenlos. Für unsere alpine und voralpine Welt sind folgende endemische Gattungen charakteristisch: Oryotus, Pretneria, Aphaobius, Aphaobiella, Ceuthmonocharis, Sphaerobathyscia, Bathyscia und Bathysciola. Am meisten verbreitete und mit 19 Arten die reichste ist die Gattung Aphaobius. Die Umgebung von Škofja Loka ist ein sogenanntes hot spot seiner Verbreitung in Slowenien. Im Kreis von 15 Kilometern rund um Škofja Loka sind sogar 11 Arten davon zu finden. Unter den neu beschriebenen Arten dieser Gattung ist auch Aphaobius kaplai, der Endemit, der auf den Bergen in der Umgebung von Bohinj, auf Jelovica, und Mežakla zu finden ist. In der Umgebung von Škofja Loka wurde er auf den Bergen Soriška planina, Ratitovec und Dražgoška gora gefunden. Die Art besiedelt die Spalten der Kalksteine und von dort kommt sie oft in die Höhlen und alte Bergwerkstollen. Sie lebt auf einer Meereshöhe von 500 bis 1700 Meter.